

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA MASOFAYIV TA'LIMNI O'QITISH TIZIMLARI VA AMALIV IMKONIYATLARI

Faridahon Komolov Qodirjonovna

O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligining Andijon akademik litseyi

Tarix fani o'qituvchisi, +998911601221

ANNOTATSIYA

Maqolada masofaviy ta'lim va uni oliy ta'lim muassasalarida o'qitishda virtual ta'limni boshqarish tizimlari mazmuni, vazifasi, foyda va kamchiliklari, ularning amaliy imkoniyatlari bo'yicha fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Masofaviy ta'lim, masofaviy o'qitish, oliy ta'limda masofaviy o'qitish, virtual o'qitishni boshqarish tizimi, masofaviy o'qitish tizimi, onlayn ta'lim, onlayn kurslar, elektron ta'lim, Internet, elektron hujjat, innovatsion ta'lim, masofaviy ta'lim texnologiyalari.

ABSTRACT

The article describes the content, functions, advantages and disadvantages of virtual education management systems in distance learning and its teaching in higher education institutions, their practical capabilities.

Keywords: Distance education, distance learning, distance learning in higher education, virtual learning management system, distance learning system, online learning, online courses, e-learning, Internet, electronic document, innovative education, distance learning technologies.

Masofaviy ta'lim (MT) - bu o'qituvchi va o'quvchi bir biri bilan masofa yoki vaqt orqali ajratilgan sababli, informatsion texnologiyalardan fodalanilgan tarzdagi ta'lim turi. Bu ta'lim turining bir necha modellari mavjud, ular masofaviy ta'lim tashkil qilinishiga sabab bo'lgan vaziyatlari bilan farqlanadi: • geografik sabablar (mamlakat maydoni, markazlardan geografik uzoqlashgan regionlar mavjudligi); • mamlakatni kompyuterlashtirish va informatsiyalashtirish darajasi; • transport va kommunikatsiyalar rivojlanish darajasi; • masofaviy ta'lim uchun mutaxassislar mavjudligi; • ta'lim sohasida informatsion va kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish darajasi; • mamlakatning ta'lim sohasidagi odatlari. Masofaviy ta'lim, shuningdek, elektron ta'lim va onlayn ta'lim deb ham atalib, bu ta'limning asosiy elementlari o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida o'qitish paytida jismoniy ajratish hisoblanadi va talaba-o'qituvchi va talaba-talaba muloqotini yengillashtirish uchun turli xil texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Masofaviy o'qitish an'anaviy ravishda odatiy bo'lmagan talabalarga, masalan, doimiy ishchilar, harbiy xizmatchilar va

norezidentlar yoki uzoq maʼruzalarda qatnasha olmaydigan chekka hududlardagi shaxslarga qaratilgan. Biroq, masofadan oʻqitish dunyo taʼlimining asosiy qismiga aylanib ulgurganligi uchun ham, tendentsiyalar doimiy oʻsishga ishora qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA Soʻnggi yillarda Oʻzbekistonda milliy taʼlim sohasida yangi islohotlar boshlandi. Taʼlimni boshqarish hukumat boshligʻi tomonidan qattiq tanqidlarga uchradi. Respublika milliy taʼlim tizimini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish muammosiga tizimli innovatsion yondoshishga qaratilgan normativhuquqiy hujjatlar ishlab chiqildi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PD-3775-sonli “Oliy taʼlim muassasalarida taʼlim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng koʻlamli islohotlarda faol ishtirokini taʼminlash boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi Farmoni Oʻzbekistondagi taʼlim sohasidagi tub oʻzgarishlarning huquqiy asoslari markaziga aylandi. Ushbu qonunga binoan hududlarda yangi oliy oʻquv yurtlarini yaratish, kadrlar tayyorlash boʻyicha zamonaviy taʼlim va ixtisoslashtirish sohalarini, shuningdek, sirtqi va kechki taʼlim boʻlimlarini ochish, oliy oʻquv yurtlariga qabul kvotalarini koʻpaytirish muhim islohotlardan boʻlib qoldi. Endi taʼlim sohasida zamonaviy aralash shakllarni oʻz ichiga olgan oʻqitishning zamonaviy shakllarini joriy etish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Samarali innovatsiyalarni kuchaytirish tartibga solish tomonidan taʼlim berish ham dolzarb vazifadir. Mamlakatimizda 2019 yilning oktabrida Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi qabul qilindi. Unda oliy taʼlim muassasalarida oʻquv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga oʻtkazish ahamiyatli yangilik boʻldi. Pandemiya sharoitida 2030 yilgacha Rivojlanish kontsepsiyasida koʻzda tutilgan tadbirlarni amalga oshirish kutilmagan va koʻp jihatdan majburiy tezlashuvni qamrab oldi. Muammolarga yetarlicha javob berish uchun butun taʼlim tizimini, shu jumladan, nafaqat oliy maʼlumotni, balki oʻrta maktabni va hatto maktabgacha taʼlimni zudlik bilan qayta tashkil etish kerak edi. Qisqa vaqt ichida Oʻzbekistonning toʻliq taʼlim tizimi raqamli va masofaviy taʼlim tamoyillari asosida qayta qurildi va ishga tushirildi. Kovid-19 pandemiyasi va unga hamrohlik qilgan karantin nafaqat odatiy turmush tarzini va odamlarning mehnat faoliyatini buzdi, balki fuqarolik jamiyati xatti-harakatlarini tashkil etishning yangi imkoniyatlarini ham ochib berdi. Bu karantin ostida boʻlgan taʼlim tizimiga toʻliq taalluqlidir. Taʼlim jarayoni ishtirokchilarining harakatlanish erkinligiga har xil cheklovlarni kiritish bilan buzilgan taʼlim jarayonini oʻrnatish zarur edi. Ushbu sharoitda masofadan oʻqitish hayotni saqlab qolish rolini oʻynadi.

NATIJALAR

Respublika oliy taʼlim muassasalarida oʻquv jarayonini uzluksizligini taʼminlash hamda talabalarning bilim olish faoliyatini masofadan turib metodik qoʻllab-quvvatlash maqsadida 2020 yil 1 apreldan masofaviy taʼlim platformalari ishga tushirildi. Bunday platformalar, avvalambor, imkoniyati bor talabalarga mutlaqo yangi formatdagi, yaʼni virtual muhitda

talabalar va o'qituvchi auditoriyasini shakllantirish orqali o'quv jarayonini tashkil etish imkoniyatini berdi. Masofaviy o'qitish tizimi (Distance Learning System) masofaviy o'qitishni tashkil qilish, o'quv jarayonini qo'shimcha qo'llab-quvvatlash tizimi, elektron hujjat aylanishi, elektron o'quv materiallarini yaratish, o'rganilayotgan fan doirasida boshqaruvni boshqarish va taraqqiyotni baholash va maslahat berish uchun dasturiy ta'minotdir. Masofaviy o'qitish o'qituvchi va talaba bir-biridan uzoq bo'lsa, o'qitishga imkon beradigan Internet texnologiyalaridan faol foydalanishni nazarda tutadi. Endi buning uchun Internet yoki mahalliy kompyuter tarmoqlarining imkoniyatlaridan foydalanilmoqda. Zamonaviy ta'lim sohasi ta'limning bir necha shakllarini taklif etadi: kunduzgi, sirtqi, kechki, sirtqi va masofaviy o'qitish. Masofaviy o'qitish jamiyat taraqqiyotining zamonaviy darajasiga hozirgi talablar asnosida eng mos keluvchi ta'limdir. Klassik ta'lim shakllaridan farqli o'laroq, masofaviy o'qitish telekommunikatsiya texnologiyalari va Internet sohasidagi barcha so'nggi innovatsion, texnik yutuqlardan foydalangan holda amalga oshiriladi. Masofadan o'qitish tizimlari ham maktab o'quvchilarini, ham talabalarni, ham ishchilarni ish joyiga tayyorlashga imkon beradi. Hozirda masofaviy o'qitish tizimi, masalan, MS Office to'plami singari sotib olinadigan va o'rnatiladigan tayyor dasturiy mahsulot bo'lib, foydalanuvchi qo'llanmasi o'rganilgandan so'ng yoki qisqa o'quv kursidan o'tilgandan so'ng, tizimda kurslar yaratiladi. Masofaviy o'qitishning har qanday tizimi – bu barcha masofaviy ta'lim tadbirlarini rejalashtirish va o'tkazish uchun, ko'pincha kunduzgi, sirtqi va kechki dasturlar bilan birgalikda foydalaniladigan tizimli axborot majmuasidir. Chet elda bunday tizimlar odatda "Ta'limni boshqarish tizimi" (Learning Management System) deb nomlanadi, bu ularning kengaytirilgan funksionalligini va butun ta'lim muassasasi ishida muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Ta'lim jarayonini boshqarish tizimi (Learning Management System) quyidagilarga imkon beradi:

- Ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlash uchun qo'shimcha tizimni tashkil etish.
- O'quv ishlarini tashkil etish va korporativ markazlarda, tijorat tashkilotlarida ishlash uchun hodimlar va talabnoma beruvchilarning malakasini sinovdan o'tkazish.
- Talabalar ta'lim hududidan jismonan chiqarilganda, ma'lum bir mavzular/kurslarga obuna bo'lganlarida, o'qituvchilardan uslubiy ko'rsatmalar va maslahatlarni olganlarida va test topshiriqlarining ma'lum bir to'plamini bajarganlarida masofadan o'qitishni o'tkazish.
- Ta'lim markazlari, kurslar va universitetlardagi o'quv jarayonini boshqarish, sinov va malaka oshirish, ta'lim sifatini oshirish, bir vaqtning o'zida o'qitiladigan talabalar sonini ko'paytirish. Masofaviy o'qitish tizimi quyidagi vazifalarni bajarish va shu maqsadlarga erishish uchun ishlatiladi:

1. Ta'lim jarayonini boshqarishni avtomatlashtirish va markazlashtirish.
2. Talabalarining ularga kirish imkoniyatini ta'minlash uchun o'quv materiallarini joylashtirish.
3. Masofaviy o'qitish texnologiyalari (DLT) standartlarining dolzarbligini saqlash.
4. O'quv materiallarini qayta ishlatilishini ta'minlash, ta'lim mazmunini shaxsiylashtirish.
5. Ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasida o'zaro hamkorlik qilish imkoniyatlari va vositalarini kengaytirish.
6. Ta'lim samaradorligini oshirish va o'quv xarajatlarini kamaytirish. Ta'lim jarayonini tezlashtirish.
7. Ta'lim dasturlarini amalga oshirish samaradorligini monitoringini

soddalashtirish. Taʼlimni boshqarish tizimi LMS quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi: • Oʻqitishning barcha turlarini boshqarish (elektron, kunduzgi va sirtqi). • Bilim va koʻnikmalarni tekshirish. • Treningni tahlil qilish va natijalarni baholash. • Tarkib va dasturlarni taqdim etish. • Oʻquv materiallari arxivi. MUHOKAMA Albatta, har bir kompaniya, tashkilot yoki muassasa masofaviy oʻqitish muammolarini hal qilishda oʻz ehtiyojlariga ega. Qaysi tizimga ehtiyoj borligini tushunish uchun bozorda taqdim etilgan barcha LMSlarni baholash kerak. Shundan keyingina tashkilot yoki muassasa ichidagi integratsiya jarayonlarini boshlashi mumkin. Onlayn kurslarni yaratishni endi boshlaganlar masofadan oʻqitish tizimining rivojlanishi nimaligini bilishadi. Ahir, elektron taʼlim LMSning ajralmas qismidir. Ushbu tizim juda muhimligining sakkiz sababi bor: Barcha maʼlumotlar bitta joyda. Oʻquv materiallari bir joyda toʻplanishi mumkin, bu disklar va boshqa ommaviy axborot vositalaridan foydalanishni istisno qiladi. Bundan tashqari, ushbu yondashuv oʻrganishni osonlashtiradi va maʼlumotlarni yoʻqotish ehtimolini kamaytiradi. Kerakli tarkibga bepul kirish. Elektron taʼlim kurslarini nafaqat shaxsiy kompyuterlar, balki smartfonlar va boshqa innovatsion gadjetlar orqali ham oʻtkazish mumkin. Barcha maʼlumotlar bir serverda joylashgan. Oʻquv jarayonini tahlil qilish. Anʼanaviy mashgʻulotlardan farqli oʻlaroq, LMS kursni kuzatib borish va uning yakunlanishini kafolatlash imkonini beradi. Agar foydalanuvchi maʼlumotni oʻzlashtirmasa, unda oʻquv samaradorligini oshirish uchun boshqa oʻquv manbalarini tavsiya etish mumkin. Deyarli barcha LMS avtomatik ravishda hisobotlarni tuzadi va talabalarning xatosini koʻrsatadi. Istalgan vaqtda modulga oʻzgartirish kiritish imkoni mavjud. Minimal xarajatlar. Anʼanaviy mashgʻulotlar haqida gap ketganda, muassasa xarajatlari, binolarni ijaraga olish va boshqalar kabi nuanslarni hisobga olish kerak. Masofaviy taʼlim tizimi real vaqt rejimida kurslarni tashkil etish xarajatlarini kamaytirish orqali ushbu muammolardan xalos boʻlishga yordam beradi. Yuqori samaradorlik. LMS asosiy maʼlumotni qoldirib, mashgʻulotdagi barcha muhim boʻlmagan qismlarni olib tashlashga imkon beradi. Qisqa vaqt ichida oʻzlashtirish uchun talabalarning oʻzlari darsning istalgan qismini tanlash huquqiga ega. Boshqa narsalar qatori, foydalanuvchilar darhol oʻzlarining bilimlarini test, imtihon yoki maxsus simulyatordan oʻtish orqali sinab koʻrishlari mumkin. Barcha talablarni hisobga olgan holda. Har bir kompaniya yoki tashkilot oʻz tizim va qoidalariga ega boʻlganligi sababli, onlayn kurslar rahbariyat tomonidan tasdiqlangan meʼyorlarga moslashtiriladi. Istalgan vaqtda administratsiya doimo tezda yangi standartlarni joriy qila olish imkoniyati mavjud. Materiallar yangilanib turishi. Ilmiy ishlar doimiy ravishda yangilanadi, shuning uchun oʻquv dasturiga oʻz vaqtida oʻzgartirish kiritish mumkin. LMS bunday imkoniyatni yaratadi, talabalar muhim maʼlumotlarni unutmasdan, soʻnggi ilmiy dalillarni olishadi. Turli saytlar, forumlar va ijtimoiy tarmoqlar bilan integratsiya. Tizim elektron taʼlimni ijtimoiy tarmoqlarga (VK, Facebook, Twitter, LinkedIn, YouTube) tez va osonlik bilan birlashtiradi. Qanchalik koʻp veb-saytlar jalb qilinsa, onlayn kurslar hamma uchun tez-tez eshitiladi. LMSning kamchiliklari.

Aniq afzalliklarga qo'shimcha ravishda, onlayn kurslar ishtirokchilari bilishi kerak bo'lgan LMSning quyidagi kamchiliklari ham mavjud: • Elektron ta'lim masofadan turib amalga oshirilganligi sababli o'qituvchi va talabalar o'rtasida yuzma-yuz muloqot qilish imkoniyati yo'q. Bunday holda, mashg'ulotlarga individual yondashuv mavjud emas. • Talaba va o'qituvchi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri aloqaning yo'qligi o'quv jarayonini boshqarish va uning natijalarini baholashni qiyinlashtiradi. • Masofadan o'qitish talabalardan qat'iy intizomni talab qiladi, ammo barchasi talabaning o'ziga bog'liq. • Doimiy ravishda ta'lim muhitida bo'lish uchun har bir foydalanuvchida bo'lmagan yuqori sifatli texnik jihozlar kerak. • Amaliy mashg'ulotlarning yetishmasligi. • Talaba ustidan qo'shimcha rag'batlantirish va doimiy nazorat yo'q. • Agar mutaxassislar yetarli malakaga ega bo'lmasalar, u holda o'quv dasturlari kam rivojlangan bo'lishi mumkin. • Talaba o'z bilimlarini faqat yozma ravishda taqdim etishi mumkin, og'zaki shakli yo'q. LMSning afzalliklari. LMS ning asosiy afzalliklari elektron ta'lim kontseptsiyasidan kelib chiqadi va uning an'anaviylikdan farqlari: • Kirish erkinligi – talaba deyarli hamma hududda o'qiy oladi. Voyaga yetgan talaba asosiy ishini to'xtatmasdan o'qishi mumkin. • Ta'lim xarajatlarini kamaytirish – talaba metodik adabiyotlar xarajatlarini o'z zimmasiga olmaydi. Bundan tashqari, tejash o'qituvchilarga berilishi kerak bo'lmagan ish haqi, ta'lim muassasalarini saqlash va boshqalar hisobiga o'sib boradi. • Ta'limning moslashuvchanligi – o'quv jarayoni o'qituvchilar va talabalarning imkoniyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilishi mumkin. • Zamon bilan hamnafas rivojlanish imkoniyati – elektron kurslar foydalanuvchilari: o'qituvchilar ham, talabalar ham o'z mahorat va bilimlarini eng so'nggi zamonaviy texnologiyalar va standartlarga muvofiq rivojlantiradilar. Elektron kurslar o'quv materiallarini o'z vaqtida va samarali yangilashga ham imkon beradi. • Potentsial teng ta'lim imkoniyatlari – o'rganish ma'lum bir ta'lim muassasasida o'qitish sifatidan mustaqil bo'ladi. • Bilimlarni baholashning obyektiv mezonlarini aniqlash qobiliyati – elektron ta'limda o'quvchining olgan bilimlari o'quv jarayonida aniq mezonlarni belgilash mumkin. O'quv materialini yuklab olish. Navigatorda xaritalarni o'rnatish singari, murabbiy SCORM, Tin Can va boshqalar formatidagi tayyor kurslarni masofadan o'qitish tizimiga yuklashi mumkin. Shuningdek, media-kutubxonadagi materiallarni turli formatdagi DOC, PDF, XLS, PowerPoint taqdimotlari, audio yozuvlar, Wiki, Flash video va o'quv qo'llanmalarini birlashtirgan holda o'zi darslarni to'plashi mumkin. Hozirgi kunda dunyo universitetlari tomonidan ishlatiladigan eng mashhur tizimlari mavjud, ular oliy o'quv yurtlari ehtiyojlariga to'liq mos keladigan va to'liq jarayon uchun universitetlar uchun zarur bo'lgan imkoniyatlarni ta'minlaydigan universitet tizimlari uchun moslashtirilgan platformalardir. Platformalar xususiyati: 1. Keng xususiyashtirish imkoniyatlari bilan "Moodle Free" platformasi. Faqat bir serverda o'rnatiladi. Funktsional imkoniyatlarni kengaytirish uchun ko'plab pluginlar mavjud. Ma'muriyat uchun veb-ishlab chiqish qobiliyatlarini talab qiladi. 2. "iSpring" korporativ sektor uchun platforma. Barcha turdagi o'quv materiallari, veb-seminarlar, batafsil statistika va ofis hujjatlari va videofilmlaridan kurslar va simulyatorlarni

tezda yaratishga imkon beruvchi kurs muharriri uchun yordamchi tizimdir. 3. “WebTutor” Modulli HRM platformasi, bu nafaqat kadrlar tayyorlashni, balki barcha kadrlar bilan ishlash jarayonlarini tashkil etishga imkon beradi: kompetensiyani baholash, ishga qabul qilish va dastlabki mashg`ulotlarni avtomatlashtirish imkonini yaratuvchi keng imkoniyatlarga ega bo`lgan murakkab tizim hisoblanadi. 4. “Teachbase” Cloud ga asoslangan o`quv platformasi. O`rnatilgan kurs muharriri mavjud – kurs sahifasi Tilda-da odatdagi ochilish sahifasi singari qurilgan. Kurslarni sotish imkoni mavjud. 5. “GetCourse” info-biznesmenlar orasida eng mashhur platforma. Vebseminarlar, ko`plab to`lov tizimlari bilan integratsiya va kurslarni o`g`irlashdan himoya qilish vazifalari bor. 6. Oddiy veb-sayt asosida o`quv portalini yaratishga imkon beruvchi WordPress uchun “Memberlux” plagini. Bir martalik to`lov mavjud bo`lib, boshlang`ich ma`lumot uchun ishbilarmonlarga mos keladi. XULOSA LMSni amalga oshirish uchun yaxshi qurilgan texnologik infratuzilma zarurdir. O`qituvchilar o`zlarining o`quv dasturlarini elektron ta`limga moslashtirishga tayyor bo`lishlari kerak. Masofaviy ta`lim texnologiyalari yordamida nafaqat bir qator muntazam pedagogik harakatlarni kompyuter yelkasiga ko`chirish, balki chinakam sifatli, individual, tabaqalashtirilgan ta`limni tashkil etish ham mumkin.

REFERENCES

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PD-3775-sonli “Oliy ta`lim muassasalarida ta`lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng ko`lamli islohotlarda faol ishtirokini ta`minlash bo`yicha qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida”gi Farmoni.
2. N.Duseinov, B.Ahmedov, “Masofaviy ta`lim tizimi” ilmiy maqola, researchgate.net, 2021.
3. S.Qo.,chqorova, A.Norbekov “Masofaviy ta`lim texnologiyasi”, ma`ruza matni, Navoiy, 2020.
4. Z.F.Sharopova “Ta`lim texnologiyalari”, “Navro`z”, Toshkent, 2019.
5. М.Ефимовна, В.Сысоева “Методика дистанционного обучения.” Учебное пособие для вузов. 2017.
6. Distance Education for Teacher Training: Modes, Models, and Methods Mary Burns Education Development Center, Inc. Washington, DC 2011.